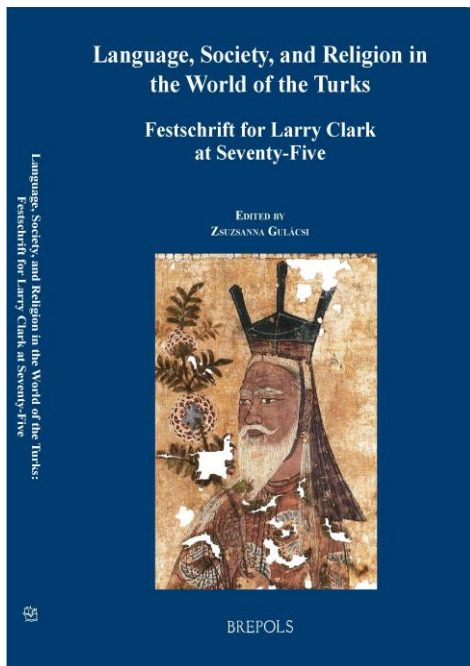

Zsuzsanna GULÁCSI (Ed.), *Language, Society, and Religion in the World of the Turks, Festschrift for Larry Clark at Seventy-Five*, Brepols, Turnhout, Belgium, 2018, X+376 p., 38 b/w ill., 210 x 297 mm, ISBN: 978-2-503-58029-6.

Son 40 yıldır Türk dilleri, Uygur tarihi ve Uygur Manihaizmi alanında önemli çalışmalar yapmış olan Larry Clark'ın 75'inci yaş günü için eski öğrencileri ve meslektaşları da dâhil olmak üzere, alanlarında önde gelen araştırmacıların birçoğunun katkıları ile *Festschrift* "Armağan Kitabı" yayımlanmıştır. 2018

yılında Brepols Yayınları'nın *Silk Road Studies* (İpek Yolu Çalışmaları) serisinin 19. kitabı olarak *Language, Society, and Religion in the World of the Turks* "Türk Dünyasında Dil, Toplum ve Din" ana başlığı ile yayımlanan (ss. X+376) çalışma, İçindekiler bölümü, editör tarafından yazılan ÖN SÖZ (s. i), **INTRODUCTION** "Giriş" (s. 3-20), **LANGUAGE** "Dil" (s. 23-135), **SOCIETY** "Toplum"(s. 139-247), **RELİGİON** "Din" (s. 251-376) başlıklarını taşıyan dört bölüm ve toplamda yirmi yazıdan oluşmaktadır.

INTRODUCTION "Giriş"

bölümü olarak adlandırılan birinci bölümde ilk çalışma olan, Marcel Erdal ve

Jason BeDuhn tarafından hazırlanan *Scholarship of Larry Clark* “Larry Clark’ın Bilimi” (s. 3-10) adlı yazıda Clark’ın çalışma alanları, Türkoloji ve Altayistik Araştırmaları ve Manihaizm Araştırmaları olarak iki alt başlıkta ele alınmıştır. Giriş bölümünün ikinci yazısı ise Marcel Erdal ve Zsuzsanna Gulácsi tarafından hazırlanan *Publications of Larry Vernon Clark* “Larry Vernon Clark’ın Yayınları” (s. 11-15) başlıklı bölümdür. Bu çalışmada Clark’ın yayınları; Kitaplar, Makale ve Bildiriler, Kitap ve Armağan Kitabı Bölümleri ve Tanıtmalar olarak sınıflandırılarak bibliyografya şeklinde sunulmuştur. Giriş bölümünde son olarak Zsuzsanna Gulácsi, Geoff Childs ve Johan Elverskog tarafından hazırlanan *Larry Clark as Teacher and Mentor* “Öğretmen ve Danışman olarak Larry Clark” (s. 17-19) adlı yazı bulunmaktadır.

Kitabın ikinci bölümü ise **LANGUAGE** “Dil” başlığını taşımakta ve bu bölüm altı makaleden oluşmaktadır. Dil bölümünün ilk, kitabın dördüncü yazısı Larry V. Clark’ın 11. yüzyılda Yarkend’in Türk-İslam bölgesine dönüşümünü Yarkend belgelerinden hareketle ele aldığı *“In a Language they Knew and Understood”: Turks and Islam in the Yarkand Documents (11th-12th centuries)* „Bildikleri ve Anladıkları Bir Dilde”: Yarkend Belgelerinde Türkler ve İslam (11-12. Yüzyıllar)” (s. 23-51) adlı çalışmasıdır. Dil bölümünün ikinci, kitabın beşinci yazısı, Christopher I. Beckwith’in *On the Ethnolinguistic Identity of the Hsiung-nu* “Hsiung-nu’ların Etnolinguistik Kimliği Üzerine” (s. 53-75) başlıklı çalışmasıdır. Bu çalışmada Hsiung-nu’ların bazı araştırmacılarca düşünülenin aksine Hunlar olmadığı ve dillerinin de Hint Avrupa dil ailesinden olabileceği üzerine tartışılır. Dil bölümünün üçüncü, kitabın altıncı yazısı, Simone-Christiane Raschmann’ın *“In Need for Wine”: The Arat Document 112/07* „Şaraba Muhtaç: Arat Belgesi 112/07” (s. 77-87) adlı yazısıdır. Raschmann bu çalışmasında Reşit

Rahmeti Arat'ın terekesinde bulunan ve iki yüzü farklı numaralandırılmış olan bir belgenin 112/07 (*U 9303_Side 1) şeklinde numaralanmış olan birinci yüzünün çeviri yazısını, tercümesini ve açıklamalarını yapmıştır. Dil bölümünün dördüncü, kitabın yedinci yazısı, Mehmet Ölmez'in *On Old Uygur Sıkıg ~ Sıkış and Tañıg ~ Tañış* "Eski Uygurca Sıkıg ~ Sıkış and Tañıg ~ Tañış üzerine" (s. 89-98) adlı çalışmasıdır. Ölmez bu çalışmada BT XXXVIII'de karşılaştığı ve yanlış okunduğunu düşündüğü iki kelimedenden yola çıkarak *sık-*, *sıkıl-* ve *sıkış*, *sıkışlıg* kelimelerinin anlamlarını kaynaklardan hareketle tartışır. Dil bölümünün beşinci, kitabın sekizinci yazısı, Klaus Röhrborn'un *Die Umschrift des Uigurischen: die Berliner Schulen und das Uigurische Wörterbuch* "Uygurcanın Transkripsiyonu: Berlin Okulları ve Uygurca Sözlük" (s. 99-115) adlı çalışmasıdır. Röhrborn, bu çalışmada eski Uygurca'nın transkripsiyon sistemi üzerinde durmuş ve çalışmasını üç alt başlıkta şekillendirmiştir. İlk olarak eski Berlin okulunun transkripsiyon yönteminden detaylı bir şekilde bahsetmiştir. Daha sonra yeni Berlin okulu olarak adlandırılan ekolün transkripsiyonda izlediği yöntemlere değinmiştir. Son bölümde ise Uygurca Sözlük'te kullanılan transkripsiyon sistemi üzerinde durmuştur. Dil bölümünün altıncı, kitabın dokuzuncu yazısı Elisabetta Ragagnin'in *On Old Uyghur Traces* "Eski Uygurcanın İzinde" (s. 117-135) başlıklı çalışmasıdır. Ragagnin bu çalışmasında Moğolistan'da yaşayan ve bir Türk dili konuşan *Tuha*'ların dilindeki eski Uygurca'nın kalıntısı olduğunu düşündüğü özelliklerden bahsetmektedir. Çalışmada ele alınan konu bazı kelime ve eklerle açıklanmış, örnek dil verileri ile bu açıklamalar desteklenmiştir.

SOCIETY "Toplum" başlığını taşıyan üçüncü bölüm beş makaleden oluşmaktadır. Kitabın onuncu, toplum bölümünün ilk yazısı Michael R. Drompp'in *Five Notes on the Yenisei Kirghiz in the Early Middle Ages*

“Erken Ortaçağ'da Yenisey Kırgızları Üzerine Beş Not” (s. 140-163) adlı çalışmasıdır. Yazar çalışmasını “erken Ortaçağ'da Kırgızlar hakkında Çin açıklamaları, adlandırma problemleri, Kırgızların fiziksel görünüşleri, Pelliot'da *Khe rged* problemi, Kırgızca bir deyim” olmak üzere beş alt başlık etrafında şekillendirerek Kırgızlar hakkında bilgiler vermektedir. Bölümün ikinci, kitabın on birinci yazısı, Peter Zieme'nin *Bägräk Tutuñ and his Family: Notes on an Old Uyghur Colophon* “Bägräk Tutuñ ve Ailesi: Bir Eski Uyghur Kolofonu Üzerine Notlar” (s. 165-175) adlı çalışmasıdır. Zieme bu yazısında Turfan bölgesinde bulunmuş olan U 5779 (T II Y 63) numaralı, on dört satırdan oluşan fragmanın transkripsiyon ve tercümesini yapmış, notlar bölümünde ise fragmanda geçen *Bägräk Tutuñ* ve aile bireylerinin adları olduğunu düşündüğü özel isimler üzerine açıklamalar yapmıştır. Toplum bölümünün üçüncü, kitabın on ikinci yazısı, Geoff Childs ve Namgyal Choedup'a ait olan *Tibetan Obligation Contracts (gan rgya) from Nubri, Nepal* “Nepal, Nubri'den Tibet Borç Sözleşmeleri (*gan rgya*)” (s. 177-188) adlı çalışmasıdır. Yazarlar bu çalışmada Tibetçe ve Nepalce üç sivil belgenin tercümesini yapmış ve tartışma bölümünde metinlerdeki bazı bölümler üzerinde durmuştur. Toplum bölümünün dördüncü, kitabın on üçüncü yazısı Johan Elverskog'un *G. J. Ramstedt's “A Short History of the Uygurs”* “G. J. Ramstedt'in “Uygurların Kısa Bir Tarihi””, (s. 189-204) adlı çalışmasıdır. Ramstedt'in Buryat reformcu Zhamtsarano'nun isteği üzerine *Shine toli kemekü bicig* “Yeni Ayna Yazıları” gazetesine yazdığı daha sonra okullarda ders notu olarak okutulduğundan bahsettiği *uigur ulus-un quriyangqui teüke* “Kısa Bir Uyghur Tarihi” adlı yazının transkripsiyon ve tercümesinden oluşmaktadır. Elverskog çalışmasını, bu ders notunun Berlin Staatsbibliothek'te bulunan tıpkıbasımına dayandığını belirtir. Toplum bölümünün beşinci ve son, kitabın on dördüncü yazısı, Samuel N. C.

Lieu'nun *Between Byzantium and the Turks – Kallipolis / Gallipoli / Gelibolu (1307-1402)* “Bizans ve Türkler Arasında - Kallipolis / Gallipoli / Gelibolu (1307-1402)” (s. 205-247) adlı çalışmasıdır. Yazar çalışmasında 1307-1402 yıllarındaki Gelibolu tarihi üzerinde durmaktadır.

RELİGİON “Din” başlığını taşıyan dördüncü bölümde ise altı makale bulunmaktadır. Din bölümünün ilk, kitabın on beşinci yazısı Nicholas Sims-Williams’ın *A Multilingual Manichaean Calendar from Turfan (U130)* “Turfan’dan Çok Dilli Manihaist Bir Takvim” (s. 251-266) adlı çalışmasıdır. Yazar bu çalışmada Turfan’dan bulunan U130 numarasıyla Staatsbibliothek zu Berlin (Berlin Devlet Kütüphanesi)’de kayıtlı bir metnin parçaları üzerinde durur. Yazarın verdiği bilgiye göre metin esas olarak eski Uygurca’dır, ancak hem Çince hem de çeşitli orta İran dillerinden kelime ve ifadeler içerdiği anlaşılmaktadır. Bazen Uygurca ekler Uygurca olmayan kelimelere eklenmiştir. Bu çalışmada 27 satırdan oluşan metnin transkripsiyonu, tercümesi ve açıklamaları verilmiştir. Din bölümünün ikinci, kitabın on altıncı yazısı, Yutaka Yoshida’nın *Farewell to the “Teacher of Four Twgryst’n”* “Dört Twgryst’n’in Öğretmenine Veda” (s. 267-279) adlı çalışmasıdır. Yoshida bu çalışmasında *Twgryst’n*’in yerini ve Manihaizm ile bağlantısını tartışmaktadır. Daha önce yapılmış çalışmalar ile kelimenin geçtiği eski Uygurca bir kolofon, Karabalgasun Yazıtı ve diğer dillerden örnekler vererek dört *Twgryst’n*’in nerede olduğu üzerinde durmaktadır. Bölümün üçüncü, kitabın on yedinci yazısı, Jens Wilkens’in *The Old Uyghur Version of the Manichaean Book of Giants and its Context* “Manihaist Devler Kitabının Eski Uygur Versiyonu ve Bağlamı” (s. 281-299) adlı yazısıdır. Wilkens bu çalışmasında Aramice Devler Kitabı’nın daha sonraları çevrildiği dillerden biri olan Soğdca’dan eski Uygurcaya çevrildiğini belirtir. Devler Kitabı hakkında genel bilgiler verdikten sonra, Manihaist Devler

Kitabı'nın eski Uygurca versiyonu üzerinde durur. Din bölümünün dördüncü, kitabın on sekizinci yazısı, Marcel Erdal'a ait olan *The Manuscript Variants of the Säkiz Yügmäk Yarok Nom Bitig* "Sekiz Yügmek Yarok Nom Bitig'in El Yazması Varyantları" (s. 301-310) adlı çalışmadır. Erdal bu çalışmasında Sekiz Yügmek Sütra'nın Kyoto, Berlin, St. Petersburg ve Londra fragmanları üzerinden semantik ve morfolojik farklılıkları belirterek Çince yazmaya en yakın yazmanın hangisi olabileceği üzerinde durmuştur. Din bölümünün beşinci, kitabın on dokuzuncu yazısı, Jason BeDuhn'a ait olan *The Afterlife in Uygur Manichaeism Instruction* "Uygur Manihaist Öğretide Sonraki Hayat" (s. 311-336) adlı çalışmadır. Yazar çalışmasında ölümden sonra yaşam inancının dinler tarihindeki yeri konusuna kısaca değindikten sonra ahiret kavramını *Erdemlilerin Cennetteki Kaderi*, *Günahkarların Cehennemdeki Kaderi* ve *Arafta Klan Diğerlerinin Kaderi* şeklinde tercüme edebileceğimiz üç başlık altında, Manihaist Uygur metinlerden örneklerle açıklar. Din bölümünün ve kitabın son yazısı, Zsuzsanna Gulácsi'nin *The Manichaeism Roots of a Pure Land Banner from Kocho (III 4524) in the Asian Art Museum, Berlin* "Berlin Asya Sanatları Müzesindeki Hoço Arı Ülke Flamasının Manihaist Kökleri" (s. 337-376) adlı çalışmasıdır. Yazar, çalışmasında birinci Turfan seferi sırasında Hoço'da keşfedilen ve Berlin'deki Asya Sanatları Müzesi'nin Orta Asya Koleksiyonu'nda yer alan bir flama (III 4524) göze çarpan bir "prens portresi" üzerinde durmaktadır. Gulácsi çalışmasında, Arı Ülke Budizmine ait bu flamanın Manihaist özellikler taşıdığını ve bu özellikleri araştırmak için konuya içerik, stil ve bağlam olmak üzere üç açıdan yaklaştığını belirtir. Çalışmasına konu olan flamayla Hoço'dan bilinen iki Manihaist flama ile ilişkilendiren yazar, söz konusu bu üç eseri karşılaştırmakta ve 10. yüzyıl ve 11. yüzyılın başlarında Doğu Orta Asya'daki Uygur Manihaizm'i ve Budizminin bir arada ve/veya

birlikte olmasından dolayı Manihaist temaların sahiplenilmiş olabileceğini düşünmektedir.

Bu çalışmanın ortaya çıkış sebebi olan Larry Vernon Clark Hoca'nın doğum gününü kutlar, kendisine uzun ve sağlıklı bir ömür dilerim. Ayrıca başta editör Zsuzsanna Gulácsi olmak üzere çalışmada emeği geçen bütün araştırmacılara, bu çalışmaya her biri birbirinden ufuk açıcı yazılarıyla katkıda bulunarak bizlere böylesine başarılı bir çalışma sundukları için teşekkür ederim.

Gönül ARİS

İstanbul-Türkiye

<gonularis@gmail.com>